

Spółeczna odpowiedzialność biznesu w krajach rozwijających się na przykładzie Indii

Michał Zaremba

Uniwersytet Łódzki, Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny, Instytut Ekonomii,
Katedra Ekonomii Rozwoju

e-mail: m.zaremba@hotmail.com

DOI: 10.12846/j.em.2014.02.20

Streszczenie

Pojęcie społecznej odpowiedzialności biznesu staje się jednym z najpopularniejszych i najczęściej badanych zjawisk w ramach nauk ekonomicznych i o zarządzaniu. Przez wiele lat było ono łączone wyłącznie z krajami wysoko rozwiniętymi. Zmiany w postrzeganiu roli i celów przedsiębiorstwa, jako jednostki powiązanej ze społecznością lokalną, tworzącą rdzeń społecznej odpowiedzialności biznesu, przedostały się również do krajów rozwijających, w tym do Indii, kraju z jedną z najdynamiczniej rozwijających się gospodarek współczesnego świata oraz największą demokracją. Indie przyjęły tę koncepcję, dostosowując ją do lokalnej specyfiki i uwarunkowań.

Słowa kluczowe

społeczna odpowiedzialność biznesu, zarządzanie, ład korporacyjny

Wstęp

Zarówno w praktyce gospodarczej, jak i teorii ekonomii, do niedawna przyjmowano, że głównym i jedynym celem przedsiębiorstw jest maksymalizacja zysku. Zarówno właściciel, jak i kadra menedżerska nie dostrzegali potrzeby zaangażowania się i głębszej interakcji z lokalną społecznością. Paradygmat wywodzący się jeszcze z ekonomii klasycznej uległ gruntownemu przeobrażeniu wraz ze zmianami społeczno-gospodarczymi na świecie. Obecnie akcentuje się, że każdy podmiot ekono-

miczny powinien podejmować swe działania, biorąc pod uwagę uwarunkowania środowiskowe i społeczne oraz wpływ, który na nie wywiera. Dialog z grupami interesariuszy zewnętrznych i wewnętrznych pomaga w budowaniu i podtrzymywaniu pozytywnych relacji między przedsiębiorstwem a otoczeniem, skutkując obopólnymi korzyściami. Taka wizja prowadzenia przedsiębiorstwa, nazwana społeczną odpowiedzialnością biznesu (CSR), jak się wydaje, na trwale znalazła się zarówno w teorii, jak i - coraz częściej - w praktyce gospodarczej.

Spoleczna odpowiedzialność biznesu przez długi czas była uważana za fenomen właściwy krajom rozwiniętym, niemniej jednak ta forma działania coraz częściej występuje i rozwija się w krajach rozwijających się. W Indiach, będących drugim po względem liczebności krajem świata i największą demokracją, również rozwija się ten typ działalności, dostosowując się do lokalnych uwarunkowań.

Niniejszy artykuł ma na celu przybliżenie funkcjonowania CSR w kraju rozwijającym się, jakim są Indie.

1. Pozycja Indii w gospodarce światowej

Gospodarka indyjska na przestrzeni ostatnich lat stała się jedną z najszybciej rozwijających się gospodarek świata, czyniąc z niej jednego z największych światowych eksporterów i importerów.

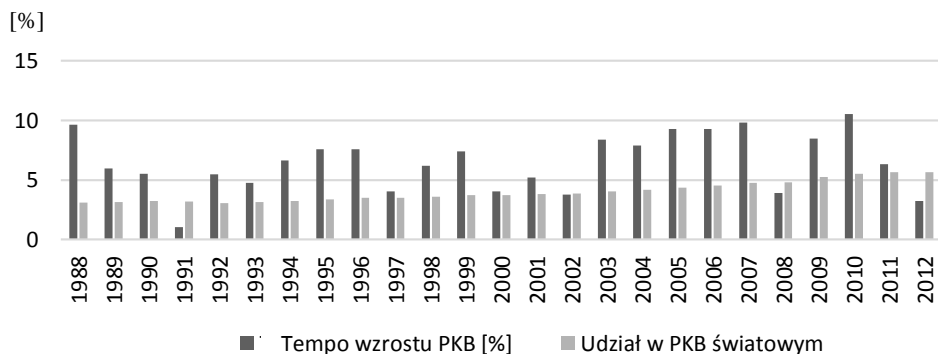
Włączenie się oraz wzrost zaangażowanie gospodarki indyjskiej w procesy globalne następuje z początkiem lat dziewięćdziesiątych XX wieku, wraz z przeprowadzeniem liberalnych reform gospodarczych, jako remedium na kryzys gospodarczy, który dotknął tę gospodarkę na przełomie 1990 i 1991 roku. Powstanie i rozwój kryzysu było powiązane z kilkoma czynnikami, przy czym za najistotniejsze, jak się wydaje, należy uznać, upadek i rozpad ZSRR, który był wówczas największym i najważniejszym partnerem handlowym tego kraju, wybuch pierwszej wojny w Zatoce Perskiej, co bezpośrednio przyczyniło się do zawirowań na światowym rynku ropy naftowej (wzrost cen o około 65% w stosunku do roku poprzedzającego wybuch wojny), utrzymywanie stałego, przewartościowanego kursu rupii, narastanie deficytu budżetowego oraz brak stabilności politycznej (por. Srinivasan, 2000; Virmani, 2001).

Zawirowanie gospodarcze i polityczne w sposób istotny odbiły się na gospodarce indyjskiej. Konsekwencje były wielorokie; za najważniejsze powinno się uznać gwałtowny spadek rezerw walutowych, który osiągnął poziom 1 mld dolarów, co wówczas stanowiło równowartość około dwutygodniowego importu, znaczny wzrost inflacji do poziomu 12%, wzrost deficytu na rachunku obrotów bieżących do

poziomu 3% PKB, oraz istotny spadek wiarygodności kraju, utrudniający pozyskiwanie środków finansowych na międzynarodowych rynkach finansowych.

W odpowiedzi na kryzys rząd indyjski zwrócił się o pomoc do Międzynarodowego Funduszu Walutowego i Banku Światowego. Zgoda na udzielenie i uruchomienie działań pomocowych została uzależniona od wdrożenia reform gospodarnych o charakterze liberalnym, w duchu konsensusu waszyngtońskiego. Reformy te miały obejmować przede wszystkim działania związane z deregulacją gospodarki, prywatyzacją przedsiębiorstw państwowych oraz liberalizacją wymiany gospodarczej i szeroko pojętym otwarciem gospodarki. Dotychczasowy zakres interwencjonizmu państwowego oraz kontrola państwowa zostały istotnie ograniczone. Liberalizacja, choć w różnym stopniu, dotknęła większości aspektów polityki gospodarczej, w tym tak istotnych jej działów jak polityka przemysłowa, podatkowa, regulacyjna rynku finansowego czy związana z handlem i inwestycjami zagranicznymi (Kumar, 2011; Joshi i Little, 1996).

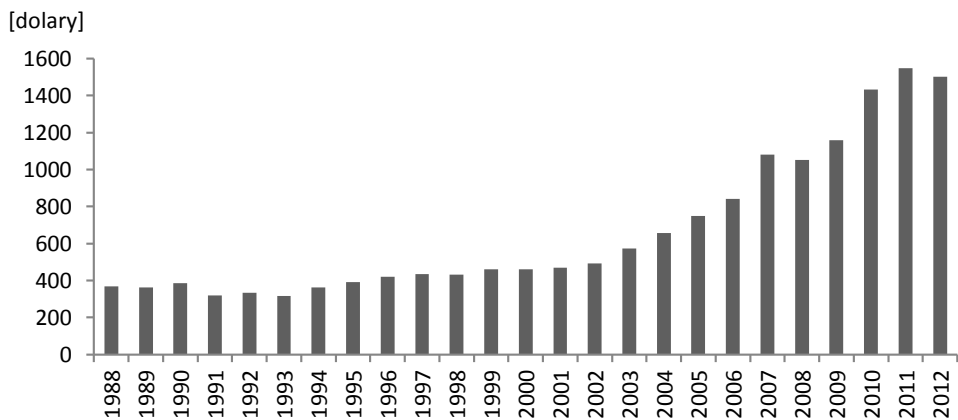
W wyniku przeprowadzonych reform nastąpiły znaczne zmiany w dynamice i funkcjonowaniu tej gospodarki. Średnie roczne tempo wzrostu gospodarczego, relatywnie wysokie aż do kryzysu z początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku (spadek tempa do poziom około 1%), od 1992 roku zaczyna wzrastać systematycznie wzrastać osiągając w 2007 roku, tuż przed wybuchem światowego kryzysu finansowego wartość 9,8% (rys. 1). W 2008 roku, ze względu na światowe spowolnienie, tempo wzrostu PKB spada do 3,8%, jednak już kolejnych latach (2009 i 2010) tempo ponownie wzrasta osiągając wysokie tempo 8,48% i 10,55%. Lekkie spowolnienie gospodarcze, związane z kondycją całej gospodarki światowej, wystąpiło ponownie w ostatnich dwóch latach. Gospodarka indyjska w latach 1992-2012 rozwijała się w średnim tempie 6,65% rocznie.

Rys. 1. Tempo wzrostu PKB Indii i wzrostu udziału w PKB globalnym w latach 1988-2012 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie (International Monetary ...).

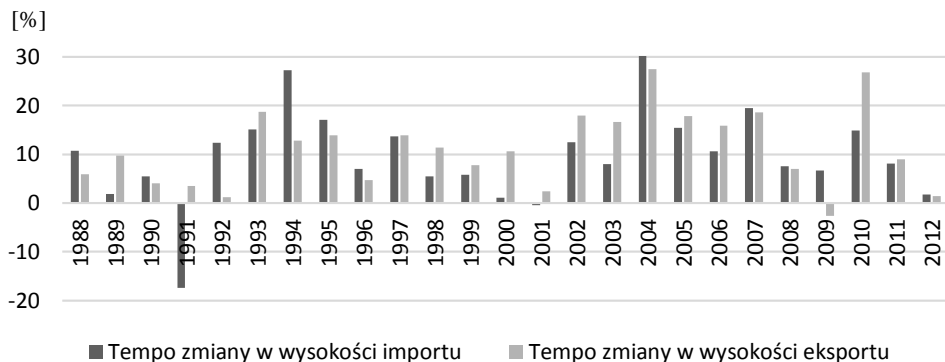
Pozytywne skutki przeprowadzonych reform potwierdza wzrost PKB na mieszkańca (w dolarach). W okresie 1988-2012 zwiększył się on ponadczterokrotnie z poziomu około 370 dolarów na mieszkańca do poziomu 1500 dolarów, przy czym wzrost ten istotnie zwiększa się od 2002 roku (rys. 2). W wartościach zagregowanych oznaczało to wzrost PKB z poziomu niewiele ponad 300 miliardów dolarów w 1988 roku, do poziomu 1841 miliardów w 2012 roku.

Rys. 2. PKB Indii *per capita* w latach 1988-2012 [dolary]

Źródło: opracowanie własne na podstawie (International Monetary ...).

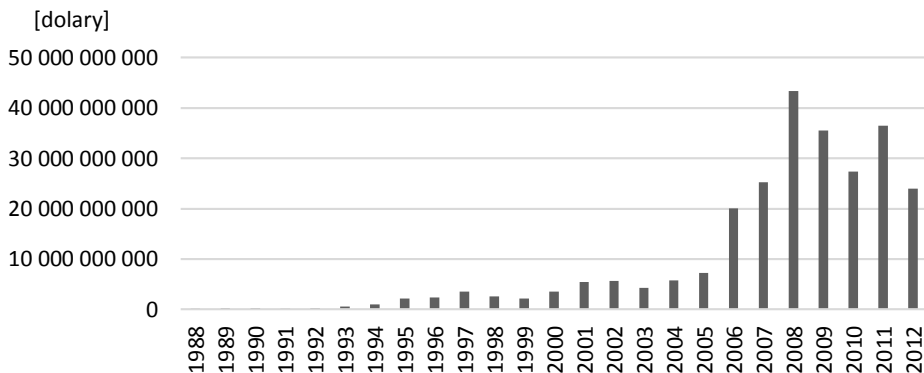
W okresie 1988-2012 istotnej zmianie ulega dynamika zmian w wartości importu i eksportu dóbr i usług (rys. 3). Wartości te po kryzysie 1991 roku i przeprowadzonych reformach gospodarczych systematycznie się zwiększają, osiągając w 2007 roku, w przededniu kryzysu finansowego, wartości oscylujące w granicach 20%. Dla porównania, w 1990 roku wartość dla eksportu wyniosła 4%, a dla importu 5,45%. Oznacza to istotne otwarcie się gospodarki, która wcześniej wykazywała tendencje autarkistyczne. Można przypuszczać, że tak znaczące zmiany tych wskaźników oznaczają sukces przeprowadzonych reform, które w znacznej mierze były nakierowane na silniejsze i głębsze powiązanie gospodarki indyjskiej z gospodarką światową, a z drugiej strony mogą dowodzić pozytywnego wpływu rozwoju handlu zagranicznego na wzrost gospodarczy i dobrobyt społeczny.

Rys. 3. Tempo zmian w eksporcie i imporcie Indii w latach 1991-2007 [%]

Źródło: opracowanie własne na podstawie (International Monetary ...).

W okresie 1988-2012 znacząco zmieniają wartości przepływów bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) do kraju (rys. 4). W roku 1988 przepływy te wyniosły jedynie 91,25 mln dolarów, systematycznie wzrastając i ostatecznie osiągając w 2012 roku wartość prawie 24 mld dolarów. Tak znaczne zmiany w wartości przepływów potwierdza istotne otwarcie gospodarki i jej integrację z gospodarką światową oraz sugeruje dużą atrakcyjność tego kraju dla zagranicznych inwestorów. Zwielokrotnienie przepływów BIZ, jak się wydaje, zdynamizowało tę gospodarkę oraz pozytywnie wpłynęło na rozwój tego kraju.

Rys. 4. Wartość przepływów netto BIZ do Indii w latach 1991-2007 [dolarzy]

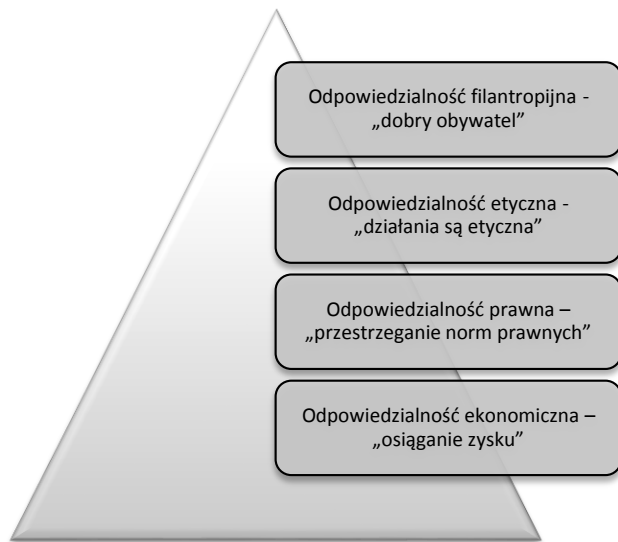
Źródło: opracowanie własne na podstawie (World Bank ...).

Podsumowując, należy stwierdzić że przeprowadzone reformy przyniosły wymierne efekty. Gospodarka indyjska silnie zintegrowała się z gospodarką światową i stała się jej istotnym podmiotem. W ciągu ponad dziesięcioletniego okresu nastąpił wzrost zainteresowania tym krajem, jako docelowym miejscem inwestycji, na co wskazuje systematyczny i wysoki wzrost przepływów BIZ do kraju. W analizowanym okresie nastąpił znaczny wzrost tempa wzrostu gospodarczego i dochodu na jednostkę. Kraj ten stał się jednym z czołowych światowych eksporterów i importerów oraz ważnym podmiotem w światowej wymianie handlowej.

2. Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu

Problematyka społecznej odpowiedzialności biznesu (CSR – *Corporate Social Responsibility*) zaczęła szeroko pojawiać się w literaturze ekonomicznej od siedemdziesiątych XX wieku, przy czym nie jest to jednolita teoria, a raczej zbiór koncepcji, których łączy przeświadczenie, że prowadzenie przedsiębiorstw nie polega wyłącznie na maksymalizacji zysku i podejmowaniu czysto ekonomicznych decyzji. Koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu dotyczy tego, jak dany podmiot wpływa na wszystkie inne podmioty z jego otoczenia, zarówno wewnętrznego, jak i zewnętrznego (Kietliński i in., 2005). Oznacza to, że przedsiębiorstwa ponoszą nie tylko odpowiedzialność w zakresie gospodarki finansowej i odpowiedzialność prawną, ale również, w pewnym sensie, sprawują odpowiedzialność nad całym społeczeństwem (por. McGuire, 1963; Rybak, 2004).

W badaniach nad społeczną odpowiedzialnością biznesu wyróżnia się dwa zasadnicze modele: pierwszy z nich to model *After Profit Obligation*, nawiązujący do piramidy potrzeb Masłowa, a opisany przez amerykańskiego ekonomistę Carrola (rys. 5). Model dzieli odpowiedzialność przedsiębiorstwa na cztery poziomy (odpowiedzialności): ekonomiczny, prawny, etyczny i filantropijny, przy czym poziom ekonomiczny ma znaczenie elementarne dla danego podmiotu, a działalność filantropijna jest odpowiedzialnością wyższego rzędu (Carroll, 1993).

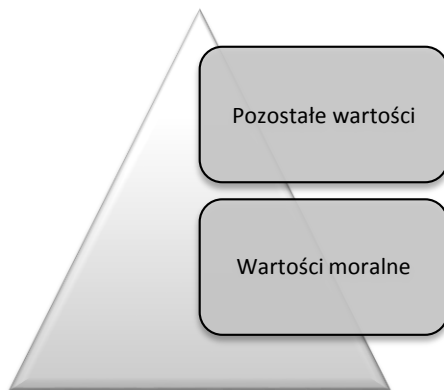

Rys. 5. Koncepcja CSR według modelu *After Profit Obligation*

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Kuraszko, 2010, s. 91).

Podstawowym i nadrzędnym celem działania przedsiębiorstwa jest uzyskiwanie zysku, który dopiero pozwala na realizację pozostałych aspektów. W przypadku ponoszenia strat lub nieuzyskiwania zysku nie można wymagać od przedsiębiorstwa ponoszenia odpowiedzialności w pozostałych obszarach. Są to obszary dodatkowej odpowiedzialności, które mogą być realizowane, dopiero gdy dana organizacja osiągnie satysfakcjonujący poziom zyskowności.

Drugi model, spopularyzowany przede wszystkim w pracach Kanga i Wood, nosi nazwę *Before Profit Obligation* (rys. 6). Model ten, pod pewnymi względami, jest odwróceniem hierarchii, przedstawionej w pierwszym modelu – uznaje się, że najwyższymi i najważniejszymi wartościami są wartości moralne i to im są podporządkowane wszystkie inne wartości. Tak więc podstawą piramidy jest odpowiedzialność moralna, która jest podejmowana bez względu na warunki, w których działa dana organizacja (Glinkowska, 2012).

Rys. 6. Koncepcja CSR według modelu *Before Profit Obligation*

Źródło: opracowanie własne na podstawie (Glinkowska, 2012, s. 20).

Zgodnie z tym modelem postawy moralne kierownictwa, zarządu, kadry menedżerskiej oraz szeregowych pracowników tworzą wartość dodaną, która wpływa na tworzenie i pogłębianie więzi z interesariuszami i zapewnia przedsiębiorstwu przewagę konkurencyjną.

Podsumowując, pierwszy model opiera się na zysku przedsiębiorstwa, który jest podstawowym wyznacznikiem jego zaangażowania w budowę i podtrzymywanie społecznej odpowiedzialności. W przypadku drugiego modelu działania związane z CSR są pochodną wartości wyznawanych przez pracowników, menedżerów i kierownictwo jednostki i nie są związane z bezpośrednio z sytuacją ekonomiczną, choć co oczywiste, może wpływać na jej zakres.

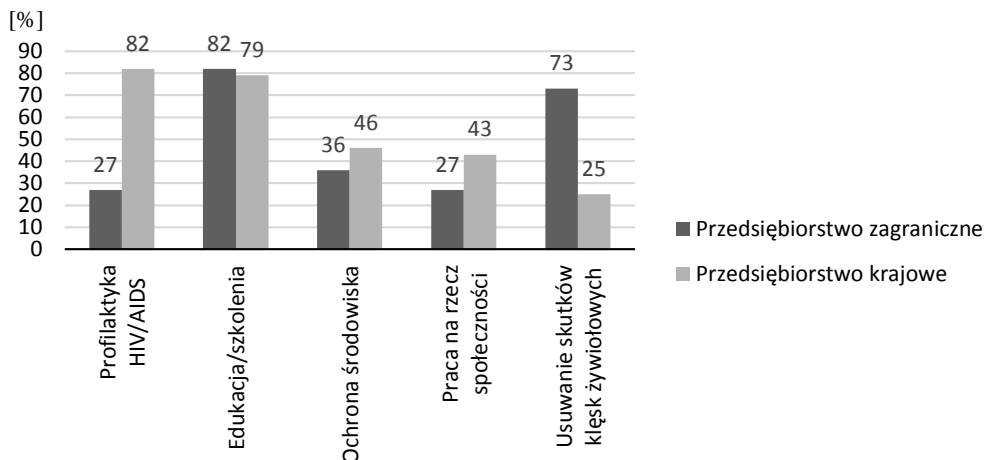
Sama społeczna odpowiedzialność biznesu stała się popularnym i nośnym tematem, zarówno w środowisku akademickim, jak i biznesowym, w którym zaczęto dostrzegać potrzebę przestrzegania odpowiednich zasad oraz ich ewentualne korzyści w przyszłości. Wydaje się, że koncepcja społecznej odpowiedzialności biznesu na trwałe zagościła w rozważaniach naukowych i praktyce gospodarczej, umożliwiając budowanie nowej jakości relacji w między przedsiębiorstwem a otoczeniem.

3. Rozwój społecznej odpowiedzialności biznesu w Indiach

Problematyka społecznej odpowiedzialności biznesu w Indiach, niezwiązana bezpośrednio z filantropią i dobroczynnością, pojawia się w tym kraju od lat sześćdziesiątych XX wieku i pierwotnie była ona powiązana z rozwojem indyjskiego systemu

gospodarki mieszanej, z przewagą sektora publicznego, początkowo przede wszystkim jako zmiany w prawodawstwie dotyczącym ochrony środowiska, warunków pracy i wynagrodzenia. Właściwy rozwój CSR nastąpił wraz z wprowadzonymi reformami gospodarczymi, liberalizacją wymiany gospodarczej i szerokim włączeniem się w procesy globalizacji (por. Arora, 2004; Arora i Puranik, 2004, s. 97). Wraz ze zmianami społecznymi, politycznymi i gospodarczymi głównym zadaniem, na który jest nakierowany CSR w Indiach jest poprawa życia i dobrobytu lokalnych społeczności (Arora i Puranik, 2004, s. 98).

Wyniki nie sumują się do 100%, ponieważ możliwe było udzielenie więcej niż jednej odpowiedzi.

Rys. 7. Zaangażowanie przedsiębiorstw w ramach CSR w Indiach

Źródło: (Chahoud i in., 2007, s. 33).

Zgodnie z przeprowadzonymi badaniami (Chahoud i in., 2007) przedsiębiorstwa angażują się w różne działania, przy czym, rodzaj działań jest w znacznej mierze zależny od struktury własnościowej danego podmiotu (rys. 7). Z dość oczywistych względów zarówno przedsiębiorstwa o charakterze krajowym, jak i zagraniczne angażują się przede wszystkim w działania związane z edukacją i szkoleniem ludności. Wśród obszarów działań zwraca uwagę wysoka różnica poziomie zaangażowania między przedsiębiorstwami krajowymi i zagranicznymi w profilaktykę HIV/AIDS. Zdecydowana większość przedsiębiorstw indyjskich angażuje się w tę sferę (ponad 80%), w przeciwieństwie do przedsiębiorstw zagranicznych (niewiele ponad 25%). Relatywnie niewielkim zainteresowaniem wśród przedsiębiorstw krajowych cieszą się działania związane z ochroną środowiska i pracą na rzecz lokalnej społeczności (niewiele ponad 40%). Najmniejszą popularnością cieszą się działania związane

z usuwaniem skutków klęsk żywiołowych, co mocno kontrastuje z przedsiębiorstwami zagranicznymi, które, poza szkoleniami, koncentrują się właśnie na tych działaniach. Niewiele ponad 25% przedsiębiorstw zagranicznych angażuje się w profilaktykę HIV/AIDS, co w porównaniu z aktywnością firm indyjskich, jest bardzo niskim wskaźnikiem. Relatywnie niewielką popularnością cieszą się działania związane z ochroną środowiska oraz pracą społeczną na rzecz lokalnej społeczności, choć dominują tu firmy indyjskie.

Najczęściej wymienianymi przykładami przedsiębiorstw społecznie odpowiedzialnych są korporacje, które ze względu na skalę i fundusze są najbardziej aktywne w tym zakresie. Korporacje takie, jak Bharat Petroleum Corporation Limited, Maruti Suzuki India Limited czy Hindustan Unilever Limited koncentrują swoją działalność na zapewnieniu lepszych warunków medycznych i sanitarnych lokalnym społecznościom, budowie szkół i domów oraz oferty szkoleń zawodowych. Tradycyjnie również, część funduszy jest przeznaczana na działalność strictly dobroczynną i filantropijną.

Podsumowanie

Idea społecznej odpowiedzialności biznesu oznacza, że celem przedsiębiorstwa nie jest wyłącznie osiągnięcia nadwyżki ekonomicznej, ale również zaangażowanie się w życie społeczne oraz działania na rzecz interesariuszy: pracowników, dostawców, kadry zarządzającej.

Rosnąca świadomość zarówno po stronie konsumentów, jak i przedsiębiorców sprawia, że fenomen społecznej odpowiedzialności biznesu rozprzestrzenił się po świecie, w tym również w krajach rozwijających się, dostosowując się do lokalnych uwarunkowań. W Indiach, będących jedną z najdynamiczniej rozwijających się gospodarek świata oraz największą demokracją społeczną odpowiedzialność biznesu, jak się wydaje, na dobre zaistniała, dostosowując się do lokalnej specyfiki. Przedsiębiorstwa zaangażowane w tę działalność koncentrują się na poprawie jakości życia mieszkańców poprzez organizację szkoleń, profilaktykę medyczną, ochronę środowiska i pracę na rzecz lokalnej społeczności.

Jak się wydaje, koncepcja ta na trwałe egzystuje także w Indiach i można przypuszczać, że w przyszłości będzie się rozwijać ewoluując i dostosowując się do lokalnych wymagań i specyfiki.

Literatura

1. Arora B. (2004), *India and Corporate Social Responsibility: An Explorative Review*, International Centre for Corporate Social Responsibility, University Business School, Nottingham
2. Arora B., Puranik R. (2004), *A Review of Corporate Social Responsibility in India*, Journal of the Society for International Development, 47 (3)
3. Carroll A. B. (1993), *Business and Society: Ethics and Stakeholder Management*, College Division South Western Publishing Co, Ohio
4. Chahoud T., Emmerling J., Kolb D., Kubina I., Repinski G., Schläger C. (2007), *Corporate Social and Environmental Responsibility in India - Assessing the UN Global Compact's Role*, German Development Institute
5. Glinkowska B. (2012), *Analiza wybranych modeli społecznej odpowiedzialności organizacji*, Acta Universitatis Lodziensis. Folia Oeconomica 265
6. International Monetary Fund, *World Economic Outlook Database*, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2013/01/weodata/index.aspx> [16.02.2014]
7. Joshi V., Little I. M. D. (1996), *India's Economic Reforms 1991–2001*, Oxford University Press, New Delhi
8. Kietliński K., Reyes V. M., Oleksyn T. (2005), *Etyka w biznesie i zarządzaniu*, Oficyna Ekonomiczna, Kraków
9. Kumar Ch. (2011), *A discursive dominance theory of economic reforms sustainability: the case of India*, India Review 10 (2), London
10. Kuraszko I. (2010), *Nowa komunikacja społeczna wyzwaniem odpowiedzialnego biznesu*, Difin, Warszawa
11. McGuire J. (1963), *Business and Society*, McGraw-Hill Book Company, New York
12. Rybak M. (2004), *Etyka menedżera – społeczna odpowiedzialność przedsiębiorstwa*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa
13. Srinivasan T. N. (2000), *Eight Lectures on India's Economic Reforms*, Oxford University Press, New Delhi
14. Virmani A. (2001), *India's 1990-91 crisis: reforms, myths and paradoxes*, Working Paper 4/2001 - Planning Commission, New Delhi
15. World Bank, *World Bank Data*, <http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD> [16.02.2014]

Corporate social responsibility in developing countries: the case of India

Abstract

The concept of corporate social responsibility has become one of the most popular and most frequently studied phenomena in economics and management. For many years it has been considered as a phenomenon linked only with developed countries. Changes in the perception of the role and objectives of the company, as a part associated with the local community, which is the core of corporate social responsibility, penetrated also to developing countries, including India. India, being one of the fastest growing economies of the modern world and the largest democracy, have adopted this concept, adapting it to local characteristics and conditions.

Keywords

social responsibility of business, management, corporate governance